

Nieuwersluis in de Franse Tijd

EEN VESTING IN WERKING

Wat vooraf ging.

In een artikel in nummer 38 van dit blad kwam de belangrijke rol aan de orde die de vesting Nieuwersluis in het jaar 1673 speelde bij het tot staan brengen van de Franse opmars richting Amsterdam. Lodewijk XIV keerde terug naar Parijs en het werd weer rustig in de Vechtstreek, de vesting werd grotendeels ontmanteld. In 1740 was het weer gedaan met de rust: ons land raakte zoals veel Europese staten betrokken bij de Oostenrijkse successieoorlog. Dat betekende opnieuw dreiging van uit het zuiden en er werd besloten een aantal vestingen, waaronder Nieuwersluis, te versterken. Er werd een dubbele omwalling opgeworpen waarvoor de nodige grond uit de omliggende grachten werd gehaald, deels ten koste van de buitenplaatsen Schans Sight, Jongerhoek en mogelijk ook Beereveld. Een en ander

*De vesting Nieuwersluis
anno 1795.*

kreeg in het jaar 1746 zijn beslag, in de jaren tot 1795 verrees binnen de vesting een aantal militaire gebouwen, er kwam een kleine permanente bezetting van een sergeant, een corporaal en 12 manschappen. Deze vorm zou Nieuwersluis houden tot de aanleg van het huidige fort in de jaren na 1850.

In de periode waar dit artikel over gaat, 1780 - 1813, zag het dorp er blijkens het vestingplan aldus uit: Een aantal gebouwen van militair belang zijn met letters aangegeven:

- a: de stenen poort waarmee de Nieuwe Wetering kon worden afgesloten
- b: twee stenen "beeren", aan weerszijden van de Vecht gemetselde dammen vanwege het verschil in waterhoogte tussen de fortgracht en de Vecht, die in het Zandpad is nog aanwezig
- c: de vechtbrug, een verre nazaat ervan is nog aanwezig
- d: de schutsluis, nog aanwezig
- e: het majoorshuis, ongeveer op de plaats van het huidige toegangshek van de gevangenis
- f: de wacht, op een strategische plek tegenover de Vechtbrug
- g: de kazerne, toen een 40 meter lang gebouw van twee verdiepingen met zolder
- h: de hoofdwacht, aan de kant van de huidige straatweg, ongeveer op de plaats waar nu Rijksstraatweg nr. 9 staat
- i: bergloodsen aan het Zandpad
- k: affuitloods, nog aanwezig als bedrijfspand van Doornenbal - De Rooij
- l: arsenaal, het uit 1673 daterende gebouw werd in 1793 door het huidige gebouw vervangen
- m: gemetselde pulver(kruit)kelder, nog aanwezig aan de Stationsweg
- n: gemeenlandshuis, het huidige Rijksstraatweg 66

Luchtfoto van Nieuwersluis.

Verder zijn als “civiele” bebouwing een aantal woningen/werkplaatsen/winkels aan weerszijden van de sluis te zien, evenals de (nu nog bestaande) herberg en aan de rechterzijde van de Nieuwe Wetering de toenmalige jagersstal ten behoeve van (trek)schuitenjagers. De storm uit het zuiden bereikte Nieuwersluis deze keer niet maar dat zou niet zo blijven.

Voorspel: 1780 - 1787

Patriotse woelingen

Zoals beschreven in het artikel van Wilma de Kruijter ging er in deze jaren veel fout in de Republiek der Verenigde Provinciën met de nodige consequenties. In de stad Utrecht werd de macht in 1787 snel en grondig overgenomen door een groep zeer uitgesproken patriotten. Toen de patriotten ook nog in een gewapend treffen dat zich op 9 mei 1787 bij Vreeswijk afspeelde een militaire overwinning behaalde op een stadhouderlijk legertje kende hun enthousiasme geen grenzen. Dat kon echter niet duren. Deze en andere ontwikkelingen leidden op 13 september tot militair ingrijpen door de koning van Pruisen. De amateursoldaten van het patriotse leger waren geen partij voor het Duitse beroepsleger en al op 15 september

werd Utrecht bezet. Op 19 september werd Nieuwersluis belegerd. Dat gaf zich niet zomaar gewonnen. Behalve de bezetting van het fort hadden de patriotten ook een geschutsbatterij ingericht bij de Mijndense sluis. Vanuit een groot omgracht gebouw werd daadwerkelijk slag geleverd met uit Loosdrecht optrekkende Pruisische troepen. Het was tevergeefs. Toen op 21 september slot Loenersloot in Duitse handen viel waardoor de aanvoerlijn vanuit Amsterdam werd afgesneden moest men door desertie en gebrek aan voorraden capituleren. De bezetting van het fort loog er niet om: 40 officieren, 630 manschappen en 36 Franse kanonniers werden krijgsgevangen gemaakt. Verder werden 27 bronzen en 36 ijzeren kanonnen, 4 vaandels, 24 trommen en 630 geweren buitgemaakt¹⁾. Er kwam een Pruisische bezetting en de militaire uitrusting werd onder handen genomen. Er kwam een extra wachthuis in de overtuin van de herberg en de geschutstellingen die de weg aan beide zijden van het dorp moesten afschermen werden verbeterd. Het daarvoor nodige personeel werd bij de buitenplaatsen in Nieuwersluis en Loenen gevorderd. Gedwongen leveranties en inkwartiering bepaalden de sfeer.

Er werd dan ook opgelucht adem gehaald toen de bezetting half november weer vertrok.

1795: Inval van de Fransen

Na het vertrek van de Pruisen leek het normale leven zijn loop hernomen te hebben maar aan de zuidgrens bleef het gisten. In 1792 en 1793 verklaarde Frankrijk achtereenvolgens aan Oostenrijk, Pruisen en Engeland de oorlog. Nieuwersluis werd weer in staat van verdediging gebracht, de vervanging van het arsenaal in 1793 was hier onderdeel van. In de strenge winter van 1795 trokken de Fransen tezamen met de 1787 gevluchte patriotten de bevroren rivieren over en bezetten in hoog tempo ons land. De opmars naar Amsterdam werd geleid door de roemruchte houwdegen Herman Willem Daendels ²⁾. Op 17 januari 1795 vestigde hij zijn hoofdkwartier in Maarssen. Vandaar stuurde hij zijn vertegenwoordiger Cornelis Kraijenhoff ³⁾ op eenen boeren

chais met één paard bESPANNEN, van eenen tamboer (volgens de militaire etiquette zou dat eigenlijk een trompetter moeten zijn maar die was niet beschikbaar) vergezeld, des morgens om elf uren van Maarssen, vertoonde zich ten twaalf uren voor het fort Nieuwersluis, en na zich door tROMMELSLAG te hebben doen aANMELDEN, werd hij aldaar geBLINDDOEKT bij de commandant binnengelaten, aan wien hij eene depeche van den generaal Daendels overhandigde, houdende de sommatie om zich, zijne bezetting en het fort, binnen een uur tijds over te geven; daarop onverwijld te doen antwoorden en om wijders aan den heer Kraijenhoff een trompetter mee te geven, ten einde zijne zending naar Amsterdam ongehinderd te kunnen uitvoeren.

De stemming in Nieuwersluis was niet meer zo krijgshaftig als acht jaar tevoren want de commandant verliet onmiddellijk met zijn manschappen het fort en Kraijenhoff was om vier uur 's middags in Amsterdam.

De verlaten vesting was niet groot genoeg

Generaal Daendels neemt op zondagochtend 18 januari 1795 te Maarssen afscheid van luitenant-kolonel C.R.Th. Krayenhoff (1758-1840), die in Amsterdam de revolutie moet bewerkstelligen (1795). Schilderij van Egbert van Driest en Adriaan de Lelle, 1795.

Luitenant-kolonel
Krayenhoff bij het fort
Nieuwersluis.
Prent van A.C. Verhees.
Uit het tijdschrift *Eigen
Haard*, 1888, pag. 9.

om alle Franse bezetters te huisvesten, inkwartiering, een euvel dat nog jaren zou duren, was dus weer nodig.

De Bataafse republiek 1795 - 1806

Onder Franse regie werd de leus "Vrijheid, Gelijkheid, Broederschap" ook hier de leidende gedachte van het bestuur. Met name het onderdeel "Gelijkheid" leidde tot grote veranderingen op velerlei gebied. Na veel vergaderingen en twee staatsgrepen in 1798 kwam er iets tot stand dat op een moderne staat leek: de Bataafse Republiek. Het gemenelandshuis in Nieuwersluis werd een brandpunt van de nieuwe democratie. In 1795 werd er door afgevaardigden uit de omliggende plaatsen overlegd hoe er gehandeld moest worden bij het "removeren" (verwijderen) van de ambachtsheren, schouten en andere autoriteiten. Het probleem was dat daar al vast mee begonnen was zonder zich af te vragen of de juiste revolutionaire weg bewandeld werd. Waarschijnlijk na stevig overleg werd besloten een commissie in te stellen om een en ander te organiseren maar wel even te wachten op de koerier uit Parijs voor de laatste instructies.

In 1798 werd er in het gemenelandshuis behoefte van de nieuwe staatsregeling en de vertegenwoordiging van het platteland in het provinciebestuur een aantal regionale kiezersvergaderingen gehouden die nogaleens tumultueus verliepen.

Ook in het omringende landschap van het dorp veranderde er het een en ander. In 1796 werd de zogeheten "Linie van Ter Aa" aangelegd: een verdedigingswal langs de Nieuwe Wetering van Nieuwersluis naar het dorp Ter Aa. Met het oog op een eventuele Engelse overval bleef er een garnizoen in Nieuwersluis gehandhaafd. Ondanks alle landelijk politiek tumult lijkt het erop dat men in de dorpen het normale dagelijks leven weer probeerde op te nemen. Een opvallend incident in Nieuwersluis was wel de diefstal van een mortiergranaat. Dat bracht uiteraard nogal wat commotie teweeg. Ondanks het feit dat er een beloning van vijftig gulden uitgelooft werd voor het aanbrengen van de dader en de fortgracht grondig doorgezocht werd bleef de mortier spoorloos.

Het Koninkrijk Holland 1806 - 1810

De instelling van het koninkrijk bracht nogal wat veranderingen teweeg. Loenen-Nieuwersluis viel in het vervolg niet meer onder Utrecht maar onder het departement Amstelland, Holland dus.

Waarschijnlijk zal de gewone Nieuwersluiser zich daar niet al te veel om bekommerd hebben, dat was meer iets voor schout en schepenen. Belangrijker was voor hen dat handel en nijverheid strikter werden gereguleerd. Zo moesten slagers, bakkers, meelverkopers, tappers en herbergiers beëdigd worden voordat ze hun

bedrijf konden uitoefenen. Ook kwamen er landelijke belastingen zoals de patentbelasting en een impost (accijns) op onder andere zout, gemaal (meel) en geslacht (vlees). Met de patentbelasting kreeg bijna iedereen te maken die een of andere vorm van bedrijvigheid wilde uitoefenen. Dankzij de boekhouding die daarvoor aangehouden moest worden weten we nu dat er in Nieuwersluis 1 vechtjager/schilder, 6 vrachttjagers, 3 stalknechten, een hoefsmid met knecht, een winkelierster in zout en zeep, een winkelier/tapper, een timmerman, een broodbakker, een wagenmaker, een schoenmaker, een tapper/logementhouder/koopman, een tabaksverkoper en een logementhouder/stalhouder werkzaam waren. Naast het militaire bedrijf was het transport een belangrijke bedrijfstak.

Deze jaren worden nogal eens als economisch barre tijden gezien, hoe zat dat in Nieuwersluis? Daar was in de eerste plaats natuurlijk het leger. In 1808 werd de sterkte teruggebracht van een bataljon naar een compagnie, hetgeen betekent dat er nog 100 à 150 man gelegerd bleven. Hoewel het leger in principe voor zichzelf zorgde zal uit de aanwezigheid van het garnizoen toch wel enige afzet voor het plaatselijke bedrijfsleven voortgevloeid zijn. Over het transport is weinig bekend. Uit de beschikbare schaarse gegevens blijkt dat het passagiersvervoer van Utrecht naar Amsterdam in deze jaren eerder toe- dan afgenomen is. Kortom: het lijkt erop dat de economische terugslag in Nieuwersluis nogal meeviel.

Inlijving bij Frankrijk 1811 - 1813

Utrecht en Amstelland werden samengevoegd tot het departement van de Zuiderzee (er is dus heden ten dage niets nieuws onder de zon). De situatie werd grimmiger. Nederland kreeg zijn deel van de Napoleontische oorlogvoering te dragen. De kazerne in Nieuwersluis kon ongeveer 150 man huisvesten en dat was lang niet genoeg om de grotere legermacht te bergen. Er moesten in Loenen-Nieuwersluis ongeveer 500 man met een bijbehorend aantal paarden ondergebracht worden. Een geïntensiveerde in-

kwartiering en vordering van stalruimte was het gevolg. Voorts werd de bevolking geconfronteerd met invoering van de dienstplicht. Bij de eerste drie maanden diende te leveren waren overigens geen Nieuwersluizers.

Ondanks deze barre tijden werd het dorp op 9 oktober 1811 volgens gedetailleerde Franse instructies feestelijk versierd ter ere van de doortocht van keizer Napoleon ⁴⁾. Vlaggen, een versierde commandantswoning, 's avonds verlichting en feest. Ook de schout van Mijnden liet zich niet onbetuigd: hij had op de vechtbrug een erepoort laten oprichten.

Daarna was het weer: inkwartiering met schraalhans als keukenmeester.

Er zullen er dan ook niet veel zijn die er in november 1813 een traan gelaten hebben toen ze de Franse troepen zagen door- en wegtrekken naar het zuiden.

Wim van Schaik

BRONNEN:

Archief Gerecht Breukelen- Nijenrode, RHCW
 Archief Gerecht Loenen-Nieuwersluis, RHCW
 Archief Gerecht Abcoude Baambrugge, RHCVV
 Wilfried Uitterhoeve: Cornelis Krajenhoff 1758 - 1840, een loopbaan onder vijf regeervormen, Nijmegen 2009
 Vestingplan H-722, Nationaal Archief
 Jan de Vries: Barges and Capitalism. Passenger transportation in the Dutch economy 1632 - 1839

NOTEN:

1. Interessante bijkomstigheid is dat het verzet in Nieuwersluis werd geleid door de Utrechtse hugenoot Jan Anthony d'Averhoults (1756 - 1792) die later naar Frankrijk uitweek alwaar hij onder andere voorzitter werd van de Wetgevende Vergadering. Hij zou de revolutietijd overigens niet overleven. Zie voor een beschrijving van het leven van deze boeiende persoon het artikel van R.E. de Bruin "De cirkel Gesloten" in Jaarboek Oud Utrecht, 2006, blz. 122 - 148.
2. Herman Willem Daendels (1762 - 1818) is een van de meest kleurrijke figuren uit de Nederlandse geschiedenis. Na de Bataafse overwinning in 1795 was hij in 1798 twee maal de centrale persoon bij evenzovele staatsgrepen, na een aantal jaren als boer in Overijssel was hij van 1807 - 1810 gouverneur Generaal van Indië en van 1815 tot zijn dood in 1818 gouverneur van de Goudkust.
3. Cornelis Krajenhoff (1758 - 1840) was ook zo'n kleurrijk figuur uit deze tijd, hij vervulde hoge regeringsfuncties onder vijf opeenvolgende regimes.
4. Zie voor een uitvoerige beschrijving van dit bezoek Kees de Kruijter en Willem Mooij: Napoleon in Loenen, Vechtkroniek nr. 24, mei 2006.